

Galgenbergen en galgenvelden in Nederland

Galgenbergen en galgenvelden in het algemeen genaamd gerechten, waren niet de plaatsen waar in vroeger eeuwen de doodstraf voltrokken werd. Dit geschiedde in het centrum van stad of dorp. Ter verduidelijking van deze kwestie hetvolgende.

De doodstraf werd behoudens uitzonderingen voltrokken op een schavot en kon op verschillende manieren geschieden. De meest humaan geachte wijze was de onthoofding, vroeger uitsluitend voor aanzienlijken bestemd. De gewone man werd opgehangen. Hiervoor werd in de regel niet de zgn. kniegalg voor één persoon gebruikt, maar een galg van twee palen verbonden door een dwarsbalk voor vijf of zeven gehangenen. De beulsladder was steeds van een model met een extra midden-spijl. Een enkele maal geschiedde de ophanging uit een venster; waarom is mij uit de vonnissen niet duidelijk geworden. Een veel zwaardere straf was het radbraken. De veroordeelde werd op een horizontaal stel balken in de vorm van een Andreaskruis vastgebonden, en dan met een zware ijzeren staaft letterlijk kapot geslagen. Acht slagen op de ledematen en een negende genadeslag op het hart. Vaak werd daarna het hoofd met een bijl afgehakt en op een pin geplaatst. Vrouwen werden in de regel uit zedelijkheids-overwegingen niet gehangen, maar zittend aan een paal gewurgd. Toch heb ik meerdere vonnissen gelezen van vrouwen die gehangen zijn. Dan kende men het verbranden, al of niet "tot assche"; dit laatste bij heksen. Door het verbranden "tot assche" meende men de heks zo goed mogelijk onschadelijk gemaakt te hebben.

Hiermee was echter de straf nog niet afgelopen. De lijken werden daarna op een zeer minachtende wijze gesleept naar het in de aanvang genoemde gerecht "naer buyten", aan de grens van stad of heerlijkheid. Daar werd de gehangene opnieuw opgehangen aan een galg van drie palen met dwarsbalken. De geradbraakte werd op een rad geplaatst, bestaande uit een wagenwiel op een staak, en de gewurde aan een paal "gezet". Gedetineerden die zich in de gevangenis het leven hadden benomen, werden met één been aan de galg gehangen of in een mik gehangen. Dit laatste was een in de grond geplaatste paal, die van boven uitliep in een vork, waarin de zelfmoordenaar met zijn hoofd gehangen werd. Al deze lijken bleven daar tot zij geheel vergaan waren en afgevreten door vogels en ratten. Aanzienlijke steden zoals Amsterdam, Amersfoort, Utrecht en andere hadden een stenen galg op het gerecht, bestaande uit een stenen kuip en drie stenen zuilen verbonden door ijzeren staven. Anders was het toestel van hout.

H.C. JELGERSMA

Vanwaar nu deze eeuwenoude, in geheel Europa voorkomende "tentoonstellingsgerechten". De tijdgenoten motiveerden dit "tot Afschrick ende Exempele", doch dit moet wel een latere rationalisering zijn. Men meent tegenwoordig, dat het gezien moet worden als een prehistorisch mensenoffer aan de goden, een gewoonte die in de christelijke tijd is blijven bestaan en die ook door de reformatie niet veranderd is. Talloze bijzonderheden in de rechtspleging wijzen op een heidens ritueel. Zo mocht aan de galg, waar terechtgesteld werd geen ijzer voorkomen, de balken moesten met houten pinnen met een houten hamer in elkaar geslagen worden, het gelaat van de gehangene moest naar het Noorden gedraaid worden, het gerecht was aan de noordzijde van een stad of aan de noordoever van een water. In talloze vonnissen leest men dat de lijken "aan de vogelen des hemels worden overgegeven". Vele galgenbergen in Nederland zijn oude grafheuvels enz.

Pas in 1795 zijn deze galgenbergen en galgenvelden door de Patriotten afgeschaft. In ieder stadsarchief van Noord- en Zuid Holland kan men een dekreet vinden gedateerd 6 Maart 1795 uitgevaardigd door de provisionele representanten van het volk van Holland. Hier volgt een gedeelte van de tekst.

"alzo de ondervinding sedert zoo veele jaren heeft doen zien, dat de Galgen, Raderen en Geeselpalen, op veele plaatsen langs de openbaare Weegen ongerijkt niet anders te weeg

brengen, dan dat dezelve een treurig schouwspel opleeveren van de Barbaarschheid van vroegere tijden, waardoor aandoenlijke harten gevoelig worden getroffen, terwijl de Boosdoeners daardoor niet van het kwaad worden afgeschrikt; en dezelve mitsdien slegts dienen om de Nabestaanden van hun, wier Lijken aan Galg of Rad ten prooye aan de Lugt en aan het Gevogelte zijn overgegeven, bloot te stellen aan verguizing van onverstansdigen en ongevoeligen, die den misdaad van den veroordeelden doet neerdalen op de Onschuldigen enz. enz.

"zoo is 't dat wij hebben goedgevonden te decreteren, gelijk wij doen bij dezen, dat alle die overblijfselen der oude Barbaarschheid, alomme binnen deze Provincie, ten spoedigste en uiterlijk binnen den tijd van zes weken na de afkondiging dezes, zullen moeten worden weggenomen enz. enz. "

Een verstandig en humaan dekreet van de Patriotten, dat in de geschiedenisboeken nauwelijks vermeld wordt en nooit naar waarde geschat. P.J.Blok vermeldt het met een enkel woord. Het boek "De Lage Landen aan de Zee" van het echtpaar Romein, dat de geschiedenis bezielt vanuit een "sociaal en cultureel" oogpunt, zwijgt over deze bij uitstek sociale en culturele daad van de Patriotten geheel. Deze gerechten zijn nadien in Nederland nooit meer teruggekeerd.

De plaats waar deze gerechten gestaan hebben, is meestal geheel vergeten, bij sommige gemeente-archieven is de plek nog bekend. De schrijver heeft getracht deze plaatsen weer op te sporen en te bezichtigen. De techniek was de volgende. Op 16de, 17de en 18de eeuwse kaarten staan deze galgenbergen en galgenvelden vaak aangegeven. Een groot aantal van deze kaarten kan men raadplegen in de verzameling Bodel Nijenhuis in de universiteitsbibliotheek te Leiden. De plaatsen van de gevonden gerechten konden vergeleken worden met strafkaarten van 1850 tot heden, te bezichtigen bij de Topografische Dienst te Delft. Men ziet dan de namen in de loop van de 19de en 20ste eeuw verdwijnen en men krijgt de indruk, dat deze gerechten uit de herinnering verdrongen worden als een beschamend verleden. Voorts vindt men in de archieven nog allerlei bijzonderheden, vonnissen, reparaties aan galgen, welke veel voorkwamen, de wijze van vervoer van het schavot naar het gerecht, hoeveel dat kostte enz. Telkens stuit men op bijzonderheden, welke wijzen op een oud magisch geloof. Hieronder volgen dan enige topografische gegevens.

LEIDEN. Het galgenveld bevond zich tussen de Morschweg en het Galgewater op de plaats, waar nu de studenten-roeivereniging "Njord" haar botenhuis heeft. Vanaf het schavot op het pleintje genaamd Gerecht werden de lijken vervoerd door de Diefsteeg en de Galgstraat, welke laatste tegenwoordig Morschstraat heet, naar het galgenveld.

AMERSFOORT. De galgenberg bestaat nog en is gelegen aan de weg van Amersfoort naar Soesterberg bij het "Berghôtel". In heuvelachtige zandstreken vindt men galgenbergen, bij gebrek aan heuvels waren het galgenvelden. Vanaf de stad liep naar de berg de "Dievenweg" welke tegenwoordig Vondellaan heet. Naast de galgenberg was een heuvel voor het rad. De galg was van steen, een driehoekige kuip met drie stenen zuilen. Deze galgenberg is in 1925 volgens moderne methoden opgegraven; men vond in de kuip enkele skeletten met kettingen.

DORDRECHT. Het galgenveld was gelegen aan de hoek van Noord en Merwede. In 1966 heeft men op die plek gegraven, waarbij enkele stenen te voorschijn kwamen. Achter het Groothoofd was een steiger, de Diefsteiger, en vandaar vertrok het schuitje met de lijken naar de overkant. Eén der stadstorens heette de Beulstoren, omdat de beul daar woonde.

WOERDEN. Het galgenveld was gelegen ten westen van de stad vlak bij de Rijn en de Linschoten. Ook dit was een stenen galg.

GOUDA. Hier waren drie galgenvelden, n.l. één van de stad Gouda aan de dijk naar Moordrecht, één van het "land van Steyn" en een galg van Haastrecht. Alleen de laatste twee zijn nog nauwkeurig te lokaliseren.

UTRECHT. Het oudste gerecht was aan de Kromme Rijn ten costen van de stad. Er vlakbij was een bosje genaamd "Bonte Kraey" Tegenwoordig vindt men hier ongeveer het stadion Galgerwaard. Dit gerecht is ongeveer in 1600 vervangen door het gerecht aan de Vaartsche Rijn genaamd de Engelenburg. Het was een stenen galg waar heel wat over te vertellen zou zijn. De plaats is nog wel op 50 meter nauwkeurig vast te stellen. De namen Hoog Raven en Hoog Ravensche wetering herinneren aan de vele raven bij dit gerecht.

Van UTRECHT naar ARNHEM. In Zeist waren twee gerechten, één ongeveer ter plaatse van het sanatorium voor zenuwzieken en één ongeveer bij het restaurant Kerkenbosch. Het eerste was het provinciale gerecht, het tweede dat van het Huis te Zeist. Ook in Leersum was een galgenheuvel van de heerlijkheid Leersum en Zuilenstein. In Amerongen is de heuvel nog precies te vinden even ten Oosten van de Algemene Begraafplaats. Deze galgenberg behoorde bij het kasteel Amerongen. In Rhenen waren drie galgenheuvels en bij Doorwerth was de Noordberg de galgenberg van de heerlijkheid Doorwerth.

LUNTEREN en RENSWOUDE. Lunteren had een zeer hoge galgenberg, heden genaamd de Koepel en ontsierd door een stenen uitzichttoren. Renswoude had een galgenveld met "een roodgeverfde houten galg" ten Noordoosten van het kasteel van de heerlijkheid Renswoude.

ARNHEM en de VELUWE. Ten Noorden van Arnhem westelijk van de weg naar Apeldoorn en ten Zuiden van de Schelmsche weg heeft een grote galgenberg gestaan, die moeilijk te localiseren is. Bulldozers hebben er een eind aan gemaakt. In alle gevallen was het dicht bij het Openluchtmuseum. Er staan nu moderne villa's. Men kan zich afvragen of de Schelmsche weg vroeger Schelmenweg heette. Ook bij Rozendaal was een galgenberg bij het bosch Ravenboom en twee andere galgenbergen waren bij Terlet en bij Woeste Hoeve. Apeldoorn had de galgenberg van de Oranjes, gelegen even ten Zuiden van de weg naar Hoog Soeren bij Berg en Bosch. Deze galgenberg bestaat nog en heet nu Valkenberg! Een m.i. misplaatste geste van het gemeentebestuur. In de buurt is een heuveltje voor het rad. Er zijn nog verschillende galgenbergen in de omgeving n.l. te Vaassen van het kasteel "de Cannenburg", te Heerden, te Tongeren en bij Hattum. Een zeer grote galgenberg is te vinden bij Harderwijk, ontsierd door de watertoren. Er vlak bij is weer een heuveltje voor het rad.

BERGHAREN. Deze galgenberg, een stukje diluvium te midden van het alluvium van de Betuwe heeft nog zijn oude naam.

LEERDAM. Ten oosten van Leerdam in de uiterwaard van de Linge vindt men de Galgerwaard, momenteel een industrieterrein. Enkele kilometers westelijk — tegenover Heukelom weer een Galgerwaard.

ZEDDAM. De grote galgenberg van Zeddum behoorde tot de heerlijkheid Bergh en is nog in goede staat. De galg had tufstenen fundamenteën welke opgegraven zijn, maar op vrij primitieve wijze.

Amsterdam, galgenveld. 1795.

Tekening door Gerrit Lamberts (1776-1850). Topografische atlas, gem. archief Amsterdam.

Toelichting door de auteur: "Het is de Volewijk van Amsterdam, plaats aan mij precies bekend. U ziet een ijsgezicht op het IJ en een koek en zoopje vlak bij het gerecht. De vlag geeft aan dat het noordenwind is en de geuren van de lijken zullen over het koek en zoopje gekomen zijn

8
Dat kleine jongetje zal wel morele lessen gekregen hebben. In de verte ziet men de molens van de Zaan. Aan de rest van de derde gehangene ziet men dat de lijken zeer lang bleven hangen. Een geradbraakte zit op het rad. De paaltjes aan de oever zijn aanlegpaaltjes voor de boot die de lijken van Amsterdam naar de overkant van het IJ bracht

AMSTERDAM. Het galgenveld de Volewijck lag aan de overkant van het IJ dicht bij het vroegere Tolhuis waar nu het laboratorium van de Koninklijke Shell staat. Er stond een stenen galg met ronde kuip, een rad, een paal voor gewurgden en op enkele afbeeldingen is een mik te zien. Volewijck betekende natuurlijk Vogelenwijck.

HAARLEM. Waar de Craeyenestervaart—een typische naam nabij een gerecht—samenkomt met het Zuider Buiten Spaarne, bevond zich het galgenveld aan de zuideroever van de Craeyenestervaart. Momenteel is dit gebied bebouwd met fraaie villa's.

BERGEN OP ZOOM en PUTTEN (N.B.). Vanaf Bergen op Zoom naar het zuiden loopt een weg de Galgenbaan langs een weg de Raai berg. Deze berg is genoemd naar het rad, tegenwoordig geëgaliseerd en geworden tot een villapark. Bij Putten aan de Belgische grens ligt een galgenberg die moeilijk te vinden is en die bijna geen enkele inwoner van het dorp kent. De berg is nog precies te localiseren en is als zo vaak met dennen beplant.

NOORD HOLLAND boven het IJ. De plek waar de galg van de heerlijkheid Beverwijk stond is nog precies te vinden. Er heen loopt de Galgenweg die nog zo heet en waaraan vrij aanzienlijke huizen staan, doch op het galgenveld staat een vrij schamele woning. In Rinne gom is achter het Lioba klooster een laag duin genaamd het Galgenduin. Het is het oude gerecht van de graven van Egmond. In de heerlijkheid Bergen werden de terechtstellingen voltrokken ongeveer 100 meter ten westen van de kerk. Daarna werden de lijken vervoerd naar een duin aan een duin aan de weg naar Schoorl bij de Eeuwige Bocht vlak voor de stenen grenspaal. Op een duin daar dicht bij, de zgn. Schoorlse Nok, stond nog een galg, nu van de heerlijkheid Schoorl. Een grasland aan de oostkant van de weg daar ter plaatse heette de "dubbele galg", blijkbaar een toespeling op de twee galgen daar ter plaatse. Het gerecht van Alkmaar stond aan de noordoever van het Zeglis, de weg er langs heette de Galgendijk. De plek is nog vrij nauwkeurig te bepalen. Tegenover het gerecht ten zuiden van het Zeglis heette een land "de Galgenweide". Ook inde heerlijkheid Oosthuizen is een gerecht geweest, maar deze plek is niet terug te vinden. In de buurt van Broek in Waterland heet een sloot de Galgengauw. Misschien was hier vlakbij het gerecht van Monnickendam. Hoorn had eengerecht binnen de zeedijk bij de Galgenbocht van de dijk. De plaats is nog precies aan te geven. Enkhuizen had een gerecht gelegen op een landtong, die later aan het vasteland is vastgegroeid. De plek is eigendom van de firme Sluis. Bij Opperdoes vlak bij Medemblik moet het gerecht van die stad gestaan hebben, blijkens een stukje land dat het Galgenland heet. Van Schagen is mij niets bekend. In Den Helder heeft op een duin bij Huisduinen een groot galgenveld gelegen, speciaal opgericht voor 17 terechtgestelde muiters van de oostindië-vaarder de "Nijenburg". In Texel stond het gerecht op de Hooge Berg, waar nu een heuveltje is met een bank voor het vergezicht.

DEN HAAG. In Den Haag hebben meerdere gerechten gestaan. In 1471 heeft tussen Scheveningen en Eik en Duinen een enorm gerecht gestaan voor "vijftich meer of minder" zeerovers. Een record voor deze streken. De plaats is niet te bepalen. Alleen het provinciale gerecht is nog precies te localiseren aan de Trekvliet bij de Galgmolen. Er staat nu een fabriek van suikerwerken op het terrein. Vele bekende lieden zijn op dit gerecht te zien geweest, één van hen was ds. Slatius beschuldigd van een aanslag op prins Maurits. Alleen over Slatius, zijn vlucht, zijn vonnis, zijn terechtstelling en wat er daarna gebeurde, zou reeds een brochure te schrijven zijn.

Het bovenstaande is slechts een greep uit het grote aantal galgenbergen en galgenvelden in Nederland. Heel ons land heeft er bij wijze van spreken vol mee gelegen. Alle steden en heerlijkheden met de hoge jurisdictie hadden zo een gerecht, sommige weinig gebruikt, andere steeds met eenige lijken behangen. Veel is te schrijven over de psychologische zijde van deze gewoonte, hoe de bevolking reageerde— zij vonden het prachtig — over de in de loop van de 18de eeuw te constateren verzachting, waardoor menige veroordeelde niet naar "buijten" gebracht werd, maar als gunst direct werd begraven, waarover

de schrijver zelfs een statistiek heeft gemaakt en over de verlichte begrippen aan het eind van de 18e eeuw, welke zich tegen deze rechtspleging . Het plot afschaffen door de patriotten, 5 weken nadat zij aan het bewind gekomen waren, wijst op langdurig vooroverleg. Men zou een gedegen verhandeling kunnen schrijven over het verdringen, het gewilde vergeten van deze rechtspleging, waardoor het nederlandse volk, met uitzondering van enkele archivariissen en rechtsgeleerden, er haast niets van weet. Dit is m.i. in ps chisch opzicht geen gezonde toestand. Een volk moet zijn verleden begrijpen en accepteren, verdringing kan leiden tot een overdreven overcompensatie, in dit geval een te weekhartige justitie. Engelschen verdringen deze zaken niet, op talrijke plaatsen vindt men een 'Deadmenshill' en de 'Gallows-hill', soms nog met de galg aanwezig.

De schrijver heeft vele gerechten teruggevonden en bezocht en hij acht dit geen verspilde moeite. Het is een bijzondere belevenis te staan op de plek, die vaak niemand als zodanig kent en waar zoveel schokkende dingen gebeurd zijn. Toch is geen enkele galgenberg meer in zijn oorspronkelijke staat, in alle g vallen zijn zij begroeid met bomen en struikgewas. Oorspronkelijk waren het kale heuvels die van alle kanten gezien konden worden, zodat galg en rad en lijken, omzwermd door vogels, zich scherp tegen de hemel aftekenden. Dit alles zou stof kunnen leveren voor werkelijk gebeurde verhalen, geput uit archieven, die de tegenwoordige detectiveverhalen met stukken zouden slaan wat betreft het vermogen de lezer de adem te benemen en te verbijs-teren.

En tenslotte di . Al deze galgenbergen en galgen- velden zullen met grote spoed verdwijnen, dankzij de snelle bebouwing van ons land. Vele zijn reeds verdwenen. Welke vereniging of instantie zou althans iets van dit verleden willen en kunnen redden? Om een galgenberg in zijn oorspronkelijke staat te herstellen mitsgaders galg en rad, hoeft men niet eens voor te stellen; dat doet de nederlander, die zijn antieke rechtspleging verdringt, toch niet.